

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „STUDII DE POPULAȚIE ȘI
ISTORIA MINORITĂȚILOR”**

TEZĂ DE DOCTORAT

**BIBLIOTECILE GERMANE SUB REGIMUL
NAȚIONAL-SOCIALIST**

REZUMAT

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC
Prof. dr. Rudolf GRĂF**

**DOCTORAND
Septimiu Lucian JURCA**

**CLUJ-NAPOCA
2019**

CUPRINS

INTRODUCERE	5
1. POLITICA REGIMULUI NAȚIONAL-SOCIALIST ÎN DOMENIUL BIBLIOTECILOR.....	9
1.1. Procesul de centralizare și nazificare a sistemului de biblioteci.....	12
1.2. Mecanisme de cenzură și instrumentalizarea publicațiilor în scopuri politice	14
1.3. Bibliotecile germane în timpul celui de al Doilea Război Mondial.....	20
2. CONDIȚIA BIBLIOTECARULUI SUB DICTATURA NAȚIONAL-SOCIALISTĂ.....	25
2.1. Membrii ai Partidului Muncitoresc Național-Socialist German în rândul bibliotecarilor	26
2.2. Învățământul biblioteconomic	29
2.3. Concedieri, transferări, pensionări forțate și politica de promovare a personalului	31
2.4. Atitudinea directorilor de biblioteci față de regimul național-socialist.....	48
2.4.1. Rudolf Buttman	49
2.4.2. Rudolf Kummer	54
2.4.3. Hugo Andres Krüß	58
2.4.4. Georg Leyh	63
3. EPURAREA FONDULUI DE CARTE	68
3.1. Incinerarea cărților în public la 10 mai 1933	68

3.2. Devastarea bibliotecilor din teritoriile ocupate de Germania în Europa de Est.....	71
4. POLITICA DE ACHIZIȚII A BIBLIOTECILOR DIN GERMANIA	76
4.1. Publicații de proveniență străină.....	76
4.2. Dezvoltarea fondului de carte a bibliotecilor germane prin intermediul cărților confiscate.....	82
4.3. Relația de colaborare dintre biblioteci și librării.....	90
5. RESTRICȚIONAREA ACCESULUI LA BIBLIOTECILE DIN GERMANIA.....	95
5.1. Îngrădirea accesului la publicațiile indezirabile	95
5.2. Evreii ca utilizatori ai bibliotecilor	109
5.3. Cetățenii străini ca utilizatori ai bibliotecilor din Germania.....	113
5.4. Efectele celui de al Doilea Război Mondial asupra bibliotecilor din Germania	115
6. POLITIZAREA CATALOGULUI DE BIBLIOTECĂ ȘI A ACCESULUI LIBER LA RAFT.....	120
6.1. Catalogul de bibliotecă în slujba Partidului Muncitoresc Național-Socialist German	123
6.2. Instrumentalizarea politică a accesului liber la raft și a misiunii pedagogice a bibliotecii germane	136
7. RELAȚIA BIBLIOTECILOR GERMANE CU PUBLICUL.....	149
7.1. Promovarea literaturii național-socialiste	149
7.2. Bibliotecile ca centre de informare. Indexarea selectivă	153

7.3. Expoziții	158
CONCLUZII	166
BIBLIOGRAFIE.....	171

Cuvinte cheie: biblioteci, instrumentalizare politică, germania, național-socialism, antisemitism, discriminare politică, incinerarea cărților, confiscarea cărților.

Lucrarea de față se dorește a fi o contribuție la istoria bibliotecilor din Germania între 1933-1945, cercetarea acestui subiect aflându-se într-o fază incipientă, existând puține studii de profil istoric publicate până în prezent ce conțin referiri la această problematică, în ciuda numărului mare de cărți dedicate istoriei celui de al Treilea Reich.

Sursele documentare pe care le exploatează acest demers științific sunt reprezentate de fondurile „Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung” și „Bibliotheken Personalia”, care se regăsesc la Arhivele Federale ale Germaniei, fondul „Reichsbeirat für Bibliotheksangelegenheiten” disponibil la Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz”, fondul „Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung” existent la Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz și de arhivele Universității din Mainz.

Principala întrebare de cercetare a prezentei lucrări este în ce măsură au rămas bibliotecile universitare germane, după 1933, un spațiu neutru din punct de vedere ideologic, propice studiului sau dacă au fost supuse procesului de nazificare, fiind chiar instrumentalizate în scopuri politice. În acest sens, ne-am aplecat asupra unor chestiuni precum politica de personal, politica asociațiilor profesionale și aspecte biblioteconomice clasice, cum ar fi: achizițiile, împrumutul și relațiile cu publicul. În raport cu elementele mai sus amintite, am încercat să răspundem întrebării referitoare la modul în care au fost impuse anumite modificări ale practicilor curente din cadrul instituțiilor de profil, scopul constând în implementarea unei noi politici de bibliotecă în sensul ideologizării acesteia.

Procesul de nazificare a bibliotecilor din Germania s-a produs cu concursul

Ministerului Educației din Germania și cu cel al „Reichsbeirat für Bibliotheksangelegenheiten”. Cazurile în care au fost încălcate prevederile actelor normative emise de ministerul mai sus amintit au fost cu totul izolate. „Asociația Bibliotecarilor din Germania” s-a conformat, la rândul său, și a dat curs noilor solicitări venite din partea autorităților, fără a opune rezistență, întrucât aceasta a fost condusă cu mână de fier după 1933.

Atitudinea bibliotecarilor față de dictatura fascistă și vizavi de politica național-socialistă în materie de biblioteci, a variat semnificativ de la un caz la altul. Lucrarea prezintă o serie de astfel de exemple, reflectând poziția diverșilor angajați ai bibliotecilor, fie ea favorabilă, fie de respingere a unor măsuri abuzive îndreptate împotriva unor categorii de cititori sau referitoare la modalitatea de procurare a unor colecții de carte prin confiscarea de biblioteci private. Personalități precum Hugo Andres Krüß, directorul Bibliotecii Prusace de Stat, au dat dovadă de mult tact, reușind să reducă efectele negative ale aplicării directivelor privitoare la transferarea în Germania a unor vechi manuscrise din teritoriile ocupate de cel de al Treilea Reich.

Bibliotecarii care au manifestat o anumită reticență față de ideologia național-socialistă, precum Hedwig Gollob sau Max Stefl au fost în prima fază șicanați la locul de muncă, iar ulterior au fost inițiate proceduri disciplinare împotriva lor. Rudolf Kummer, care ocupa funcția de subsecretar de stat în cadrul Ministerului Educației din Germania, conducând departamentul în subordinea căruia se aflau bibliotecile universitare, era animat de convingeri ultranaționaliste, acestea oglindindu-se și în activitatea sa profesională, reușind să impună o politică de personal discriminatorie bazată pe criterii rasiale sau politice, vizând înlăturarea angajaților de origine evreiască și a celor indezirabili din punct de vedere politic.

Cu excepția intervențiilor lui Rudolf Buttman sau Josef Rest în favoarea unor bibliotecari aflați în pericol de-a fi concediați, măsurile mai sus amintite au

fost tacit acceptate de către instituțiile de profil, inclusiv de „Asociația Bibliotecarilor din Germania”. La conducerea bibliotecilor au fost impuși, între 1933-1945, exclusiv membrii ai PMNSG. De asemenea, orice promovare era condiționată de calitatea de membru de partid, fără a fi luate în considerare propunerile lui Rudolf Buttman și Hugo Andres Krüß de-a fi avansați și angajații neînregimentați politic, dacă activitatea lor profesională îi recomanda în acest sens. Pe de altă parte, și învățământul biblioteconomic a fost ideologizat, temelor politice fiindu-le alocat un spațiu din ce în ce mai mare.

În ceea ce privește achiziționarea publicațiilor străine și a celor interzise publicului larg, însă accesibile unui grup restrâns de cititori, bibliotecile universitare au fost nevoite să argumenteze în permanență necesitatea cumpărării acestora și importanța lor pentru diversele domenii științifice. Grație eforturilor instituțiilor de profil, au fost salvate de la distrugere numeroase titluri interzise, provenite din fonduri confiscate din biblioteci private evreiești sau din cele transferate de la bibliotecile publice. Dat fiind faptul că instituțiile de profil au dispus de resurse financiare din ce în ce mai reduse prevăzute pentru procurarea de carte străină, la care s-au adăugat restricțiile de ordin ideologic, bibliotecile universitare au căutat să-și completeze și îmbogățească colecțiile prin sporirea schimbului interbibliotecar și prin extinderea parteneriatelor cu instituții similare din străinătate. După anul 1933, bibliotecile au renunțat treptat la relațiile de colaborare cu librăriile aflate în posesia unor evrei, ce aveau adesea o istorie de zeci de ani, apelând la serviciile celor agreate de PMNSG, condiția fiind ca acestea să fie deținute de arieni apropiați regimului fascist.

Literatura interzisă și indezirabilă s-a regăsit în colecțiile bibliotecilor universitare și după 1933, însă a fost alcătuit un fond secret în care a fost transferată, accesul la acesta fiindu-le permis doar câtorva bibliotecari, ce îl aveau în grijă, cercetătorilor care puteau face dovada că au nevoie de publicațiile respective în vederea elaborării unor lucrări științifice sau anumitor membrii ai

partidului politic unic. Întrucât nu a existat o definiție clară a publicațiilor interzise și indezirabile până în anul 1936, bibliotecarii erau expuși pericolului de-a fi concediați în cazul în care ar fi împrumutat cărți considerate subversive, însă neindexate ca atare. Această neclaritate a fost menținută în mod deliberat cu scopul de-a întreține o stare de incertitudine în rândul bibliotecarilor și a-i determina să împrumute cât mai puține lucrări potențial incomode pentru cel de al Treilea Reich.

După preluarea puterii de către PMNSG, cititorilor evrei le-a fost interzis accesul la bibliotecă, iar angajații de religie mozaică au fost concediați conform „Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums”. Numeroase biblioteci au afișat anunțuri la intrarea în propriile clădiri, prin care evreii erau informați că nu le mai este permisă frecventarea acestor instituții. Nu doar evreii s-au confruntat cu un climat ostil, ci și cetățenii străini, așa cum o demonstrează cazul Kurt Schulz de la Biblioteca Prusacă de Stat. Conducerea instituției mai sus amintite i-a retras permisul de bibliotecă lui Schulz, întrucât încălcase grav regulamentul sălii de lectură.

Bibliotecile au resimțit puternic izbucnirea celui de al Doilea Război Mondial datorită reducerii bugetelor și a personalului de sex masculin, care a fost încorporat și trimis pe frontul de luptă. Ca măsură de precauție, bibliotecile care dețineau carte veche și colecții valoroase, au transferat o parte însemnată a propriilor fonduri în locuri considerate sigure, precum castele și mănăstiri îndepărtate. În ciuda distrugerilor suferite de către instituțiile de profil în urma bombardamentelor din timpul celui de al Doilea Război Mondial și a mutării unui număr semnificativ de publicații în locații izolate, bibliotecile germane au rămas deschise, în măsura posibilităților, și au deservit publicul până la capitularea celui de al Treilea Reich.

Serviciul relații cu publicul a fost însărcinat cu diseminarea ideilor național-socialiste, organizând în incinta bibliotecilor expoziții de carte

propagandistică. De asemenea, în încăperile aceluiași instituții au fost amplasate portrete sau chiar busturi ale Führer-ului și steaguri cu svastica. Fără a exista o solicitare din partea PMNSG, bibliotecile au retransmis emisiuni radiofonice ce conțineau mesajul liderilor naziști, în spații special prevăzute pentru acest scop. Astfel, instituțiile de profil au fost vizitate de un număr însemnat de persoane aparținând unor categorii sociale care, în mod normal, nu ar fi frecventat bibliotecile universitare. În vederea promovării evenimentelor și inițiativelor mai sus menționate, bibliotecarii au scris materiale, pe care le-au trimis presei spre publicare. Rafturile cuprinzând literatura național-socialistă au fost dispuse central pentru a fi mai ușor accesibilă cititorilor, titlurile în cauză fiind indexate în cataloage speciale cu scopul facilitării regăsirii acestora.

Bibliotecile universitare și-au asumat elaborarea unor bibliografii de mai mici dimensiuni, cu vădit caracter propagandistic. În ciuda disponibilității instituțiilor mai sus amintite de-a sprijini regimul național-socialist, nu bibliotecile universitare sau de stat au fost cele care au alcătuit vasta „Nationalsozialistische Bibliographie” sau „Verzeichnis jüdischer Autoren”, ci bibliotecile PMNSG, întrucât doar cele din urmă se bucurau de încredere deplină din partea organizației politice naziste.

Chiar dacă au existat o serie de bibliotecari care prin activitatea lor au redus efectele negative ale aplicării unor decrete abuzive emise de Ministerul Educației din Germania, vizând anumite fonduri de carte, nu pot fi negate afinitățile multor angajați ai bibliotecilor cu gândirea de extremă dreaptă. Bibliotecile universitare nu au rămas imune la mutațiile politice petrecute în Germania după 1933, nefiind un spațiu neutru din punct de vedere ideologic, așa cum o sugerează anumite lucrări.¹ Modificările de legislație operate în domeniul biblioteconomic între 1933-1945, au avut efecte negative asupra muncii de bibliotecă, în special în ceea ce privește achizițiile, împrumutul și serviciul

¹ Ernst Mehl, *Deutsche Bibliotheksgeschichte*, Berlin, Schmidt, 1951, p. 374.

cercetare bibliografică. Ministerul Educației din Germania a reușit să impună politicile național-socialiste în materie de biblioteci, atât la nivelul personalului, cât și cu privire la fondul de carte. Cazurile în care au fost încălcate prevederile regulamentelor emise de către instituția mai sus menționată, între 1933-1945, au fost rare.

Astfel, se conturează imaginea unei instituții subordonate în totalitate factorului politic, aceasta arătându-și, pe de altă parte, disponibilitatea de-a colabora cu regimul național-socialist în repetate rânduri, întrucât o serie de bibliotecari împărtășeau ideologia fascistă. Bibliotecile universitare nu s-au deosebit de celelalte instituții germane, cooperând uneori din proprie inițiativă cu autoritățile celui de al Treilea Reich, dând dovadă de exces de zel în anumite situații.